

yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. № 11 (25): v 2-h ch. Ch. II. 170-174. [in Russian].

6. Reysner, M. A. (1912). Gosudarstvo. [State]. Posobie k lektsiyam po obschemu ucheniyu o gosudarstve. Ch. 2. Gosudarstvo i obschestvo. Ch. 3. Gosudarstvennyie formy. 291. [in Russian].

7. Tymoshenko, V. I. (2014). Teoriya gosudarstva v politiko-pravovoy myisli Ukrainyi i Rossii (konets XIX – nachalo HH vv.). [Theory of the state in the political and legal thought of Ukraine and Russia (late XIX - early XX centuries)] monograph. 624. [in Russian].

8. Reysner, M. A. (1905). Osnovnyie chertyi predstavitelstva. [The main features of representation]. Konstitutsionnoe gosudarstvo. 121-178. [in Russian].

9. Reysner, M. A. (1906). Russkiy absolyutizm i evropeyskaya reaktsiya. [Russian absolutism and European reaction]. 104. [in Russian].

10. Reysner, M. A. (1920). Osnovy Sovetskoy konstitutsii. [Fundamentals of the Soviet Constitution]. 338. [in Russian].

11. Danilevskaya, I. L. (2013). M. A. Reysner o pravom gosudarstve. [M. A. Reysner on the rule of law]. *Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN.* № 6. 152-168. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 11.05.2021

УДК 342.9

Сніжана Верба,
аспірантка кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету
<http://orcid.org/0000-0002-5676-980X>

ДО МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (АНАЛІЗ ДОРОБКУ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ)

У даній роботі розглянуто питання методології, її сутності, структури, окремих методів дослідження проблем права. Метою даної статті є аналіз і розкриття сутності та деталізація системи ключових методів наукового пізнання в сучасних наукових дослідженнях. Проведено паралель між методами та методикою. Акцентовано увагу на теоріях і понятійно-категоріальному апараті юридичної науки. Розглянуто точки зору на дану проблематику різних вчених.

У висновках зазначено, що поняття та категорії юриспруденції, зафіксовані у відповідних термінах і визначеннях, є одним із головних «інструментів» наукового правового дослідження. Обґрунтування методологічних засад дослідження держави і права сприятиме оптимізації процесу наукового пізнання, підвищить рівень, результативність і якість спланованого пошуку в цілому. Тому розробка методології даної наукової тематики є її визначальним завданням визначеного дослідження.

Методологія наукового пізнання відіграє значну роль у сприйнятті нових змін реальної соціальної дійсності, у тому числі у сфері правових відносин. Методологія пізнання і перетворення сучасного українського права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння даного явища, його реальної сутності.

Розвиток методології – одна зі сторін розвитку науки в цілому. Будь-яке наукове відкриття має не тільки предметний, а й методологічний зміст, оскільки це пов'язано із критичним переосмисленням існуючого апарату понять, передумов і підходів до інтерпретації об'єкта, явища, що вивчається. Тому дослідження методології загалом та методології юридичної науки, зокрема, має першочергове, фундаментальне значення для наукової розробки теми наукового дослідження з проблем правового забезпечення наукової діяльності в Україні.

Ключові слова: методологія, метод, правила, прийоми, пізнання.

Verba S. TO THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH (ANALYSIS OF THE WORK OF CONTEMPORARY SCIENTISTS)

The issue of methodology, its essence, structure and criteria for division into types is considered in this paper. The purpose of this article is to analyze and reveal the essence and detail of the system of key methods of scientific knowledge in modern scientific research. A parallel between methods and methodology is drawn. Emphasis is placed on theories and the conceptual and categorical apparatus of legal science. The viewpoints of various scientists on this issue are considered.

The conclusions state that the concepts and categories of jurisprudence, recorded in appropriate terms and definitions, are one of the main "tools" of scientific legal research. The justification of the methodological foundations of the research of the state, its principles, approaches, the system of categories, establishing the content of the methodology, clarifying the essence of the main methods and the level of their application will contribute to the optimization of the process of scientific knowledge, will increase the level, effectiveness and quality of the planned search as a whole. Therefore, the development of the methodology of this scientific topic is its defining task of the specified research.

The methodology of scientific knowledge plays a significant role in the perception of new changes in real social reality, including in the field of legal relations.

The development of methodology is one of the aspects of the development of science as a whole. Any scientific discovery has not only a substantive, but also a methodological meaning, as it is connected with a critical rethinking of the existing apparatus of concepts, prerequisites and approaches to the interpretation of the object, the phenomenon under study. Therefore, the study of methodology in general and the methodology of legal science, in particular, is of primary, fundamental importance for the scientific development of the topic of scientific research on the problems of legal support of scientific activity in Ukraine.

Key words: methodology, method, rules, techniques, cognition.

Постановка проблеми. Процес пізнання як основа будь-якого наукового дослідження є складним і вимагає концептуального підходу на основі певної методології. Методологія походить від грецького «methogēs» – пізнання і «logos» – вчення. Це вчення про методи дослідження, про правила мислення при створенні теорії науки. Поняття методології є складним і в різних літературних джерелах пояснюється по-різному. У багатьох зарубіжних літературних джерелах поняття методології і методів дослідження не розмежовуються. Вітчизняні науковці методологію розглядають як вчення про наукові методи пізнання і як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження та проводиться вибір пізнавальних засобів, методів і прийомів дослідження. Найбільш доцільним є визначення методології як теорії методів дослідження, створення наукових концепцій, як системи знань про теорію науки або системи методів дослідження.

Сучасні вчені стверджують, що часто методологія дослідження є більш вагома, ніж його результати. Значимість методології як своєрідного «інструментарію», системи, сукупності способів, підходів є незаперечною, адже вони забезпечують ефективність наукового дослідження. На сучасному етапі розвитку науки методологія виступає як окрема наукова дисципліна, яка вивчає технологію проведення наукових досліджень, опис і аналіз етапів досліджень і низку інших проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням методології наукової діяльності займається достатня кількість науковців як в Україні, так і за кордоном. Варто зауважити, що ряд вітчизняних вчених провели ґрунтовний історичний аналіз розвитку методології сучасної юридичної науки і наукових досліджень взагалі. До них належать А. Я. Баскаков, О. М. Гетьман, С. Д. Гусарев, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, М. С. Кельман, М. В. Костицький, В. О. Котюк, М. В. Кравчук, І. С. Кривцова, О. Д. Крупчан, І. А. Маркіна, Н. М. Оніщенко, Л. В. Петрова, В. І. Поклад, П. М. Рабинович, Ю. С. Шемшученко, В. Л. Чуйко та інші. Серед них виділимо наукові розробки академіка М. В. Костицького, який видав ряд статей, присвячених проблемам методології юридичної науки. Зокрема, посилаючись на праці Б. Рассела та Л. Мельникова, він піднімає питання про значимість методології в сучасній науці і стверджує про складність і широкомасштабність цієї проблеми, що зумовлюють широку наукову дискусію [1, с. 8].

Метою статті є аналіз і розкриття сутності та деталізація системи ключових методів наукового пізнання в сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь яка наукова розробка ґрунтується на способах, визначальних правилах і підходах до досліджуваних явищ, що охоплюється поняттям «метод» наукового опрацювання, яке є предметом вивчення спеціальної науки – методології. Тому варто зазначити, що *методологія* – це вчення про методи діяльності як такої, що включає принципи, «інструментарій» наукової розвідки та знання, що відображає їх. Методологія як наука складається з методології пізнання, методології практичної цільності та методології оцінки (аксіометодології) [2]. Цілком доречно погодитись з думкою А. Фурмана, що «*методологія* – це, передусім, мистецтво осмисленого, майстерного, вишуканого й результативного мислення на предмет того, яким шляхом йти не лише до наукової істини, а, й до життєвої правди та людської святості» [3, с. 69].

Питання методології складне. Саме воно в наукових джерелах часто тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. В юридичній науці методологію ототожнюють з методикою.

Методологія юридичної науки визначається як система принципів і способів організації, побудови і здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в області дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему. Методологія сучасної юридичної науки являє собою складне і багатопланове утворення, яким охоплюються:

- проблеми структури наукового знання взагалі і наукових правових теорій особливо;
- закони виникнення, функціонування і зміни наукових правових теорій;
- понятійний апарат юридичної науки та її окремих дисциплін;
- структура й операційний склад методів юридичної науки;
- аналіз її мови, формальних і формалізованих методів дослідження (методики і процедури дослідницької діяльності), типології систем наукового правового знання тощо [1].

У вітчизняній науці методологію розглядають у двох головних змістовних трактуваннях: 1) вчення про науковий метод пізнання та перетворення світу, його філософська, теоретична основа; 2) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [4, с. 664].

У широкому розумінні *методологія* – це теорія людської діяльності, «діяльність пізнання, мислення

або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво. Можна сказати, що методологія ... є теорією людської діяльності» [5].

Сучасна наука сформувалася як багаторівнева структура методології знань, у якій методи наукового пізнання за ступенем загальності і сферами застосування можуть бути поділені на такі основні групи:

- загальні або філософські (діють у всіх науках і на всіх етапах пізнання);
- загальнонаукові (застосовуються в гуманітарних, природничих і технологічних науках);
- частково-наукові (застосовуються для певних наук (внутрішні і міждисциплінарні).
- спеціально-наукові застосовуються для однієї, конкретної (специфічної) науки. Поділ методів на таких чотири рівні завжди умовний, адже в міру розвитку пізнання науковий метод може переходити із однієї категорії в іншу.

Процес пізнання як основа будь якого наукового дослідження є складним і вимагає спеціального підходу, застосування певних методів і методологій. Специфіка наукової діяльності визначається методами. Наприклад, Н. Абдулаєв та С. Комаров вважають, що, методологія вивчення права включає три елементи:

- 1) філософське уявлення про явища, які вивчаються;
- 2) способи дослідження;
- 3) правові методи дослідження, специфічні лише для юридичних дисциплін [6].

Схожа позиція висвітлена в працях М. Марченка. Він поділяє методи, в контексті розгляду питання про методологію юридичних наук, на такі групи:

- 1) загальні методи, що використовуються не тільки в теорії держави і права, але і в інших науках;
- 2) спеціальні методи, які розробляються в рамках окремих спеціальних наук;
- 3) правові методи, які виробляються самою теорією держави й іншими юридичними науками та використовуються лише в межах цих наук. Сюди варто віднести порівняльно-правовий метод, методи вироблення правових рішень, методи тлумачення права [7].

У методології сучасного правознавства особливе місце займає системний метод або підхід як один із основних способів упорядкування чинного законодавства. Використання цього підходу передбачає врахування об'єктів та предметів пізнання, що мають цілісний характер; функціонування та розвиток правового об'єкта, що вивчається, здійснюється в результаті взаємодії з зовнішнім середовищем при перевазі внутрішніх закономірностей над зовнішніми.

Науковці по-різному тлумачать поняття «метод». Проте всі поняття так чи інакше схожі до того, яке дане в Енциклопедії Мак Гроу-Хіл. Наприклад, у Сучасному тлумачному словнику української мови вказано, що *метод* – це спосіб пізнання явищ природи і суспільного пізнання, та прийом або система прийомів, що застосовуються в певній галузі діяльності (наука, виробництво тощо) [8]. Найявне визначення, за яким метод трактують як сукупність канонів, призначених управляти процесом одержання наукових знань, що ґрунтується на спостереженні, випробуванні, та розробці теорії [9, с. 42]. Загальне визначення *методу* – це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, а також це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності. По-іншому можна сказати, що *метод* – це сукупність певних правил, прийомів, способів, дій що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності.

Методи являються способом досягнення певного результату в науковій та практичній діяльності. Вони дають усвідомлення, яким чином варто вирішувати те чи інше завдання, відштовхуючись від другорядного та звертаючи увагу на істотне.

Методи наукових досліджень поділяються на загальнонаукові та спеціальні. У сучасному світі, де характерна безпосередня взаємодія багатьох наукових напрямків і спеціальностей, стоїть відкритим питання загальнонаукових методів, що забезпечують приріст знань у багатьох дисциплінах. *Загальнонаукові методи* – це такі, які використовуються в окремих галузях науки і на окремих етапах дослідження. Вони поділяються на емпіричні, емпірико-теоретичні та теоретичні. Такий поділ загальнонаукових методів дослідження пов'язаний з існуванням двох рівнів пізнання світу: емпіричного, пов'язаного з чуттєвим знанням людини і теоретичного, пов'язаного з науковим знанням теорії. Зазначимо, що деякі вчені виділяють загальнонаукову методологію, яка на їх думку використовується у більшості наук і ґрунтується на загальнонаукових принципах дослідження [10]. Область методології включає широкий комплекс конкретних наукових прийомів дослідження: спостереження, експеримент, моделювання, які, в свою чергу, заломлюються у багатьох спеціальних процедурах – методиках отримання наукових даних, що передбачає сукупність методів, які застосовуються до якоїсь науки. Основна функція методу полягає у внутрішній організації та регулюванні пізнання, і тому метод зводиться до методики як до сукупності визначених прийомів, правил, способів та норм пізнання і дій у їхній послідовності.

Методика відіграє важливу роль в емпіричному дослідженні: у спостереженні та в експерименті. Методика сконцентрована на технічному аспекті дослідження та послідовності дій дослідника. Застосування методики дозволяє користуватися отриманим результатом іншим вченим. Характерною рисою методики є – стандартизація. Відхилення від стандартних методик має бути обґрунтоване, в іншому випадку результат буде не правильний. Інколи, методики, які застосовуються в одних науках, можуть застосовуватися в інших, тим самим вони набувають багатопрофільного характеру.

Варто враховувати, що метод і методика – це різні наукові категорії, в яких співвідношення з'ясовані уявленням про взаємозв'язок чогось цілого і конкретного. Метод в свою чергу виконує синтетичну функцію до окремих фактів, одержаних за допомогою різних методик. Таке умовне ототожнення цих понять у низці випадків може бути виправданим, тому, що деякі високоефективні методики дослідження структури і функцій діють на принципах, які мають більш загальну значимість для різних областей наук.

Окремі науковці вважають, що підхід є узагальненою характеристикою методу, який: дає змогу розглянути правове явище чи процес як сукупність дослідження, орієнтує його на розкритті цілісності й об'єкта і структурних складових та виявленні різноманітних зв'язків об'єкта у єдиній системі [3]. Використання системного методу передбачає розуміння таких понять, як система, елемент, склад, структура, функція. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає систему як сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднувальних за спеціальною ознакою, призначенням [11, с. 1126]. Елементом системи є її складова частина, сукупність окремих частин, які утворюють єдине ціле, є його складом, їх взаєморозміщення та взаємозв'язок утворюють його структуру, організацію. Організаційна єдність є тією основою, що дає змогу об'єднати розрізнені частини цілого в систему. Д.А. Керимов зазначає, що системою у праві є його субстанційна й організаційна єдність частин і цілого, яка об'єктивно закономірна [12, с. 254]. Вчені П.Д. Біленчук, В.Д. Гвоздецький, С.С. Сливка визначають структуру як категорію, що характеризує внутрішню форму предмета чи явища, також розрізняють внутрішню і зовнішню структуру правових явищ. Під внутрішньою структурою розуміється певний зв'язок частин цілісного правового утворення, а під зовнішньою – певний зв'язок цілісного правового утворення з іншими правовими явищами [13, с. 105].

В юридичній науці виокремлюється також прогностичний метод (сукупність прийомів, що дають змогу скласти науково обґрунтовані прогнози про майбутній стан правових явищ). На думку А. С. Піголкіна, його використання відкриває шлях взаємодії юридичної науки та практики і дає змогу не лише реалізовувати теоретичні положення у формі рекомендацій, але й обґрунтовувати їх надійність на перспективу з урахуванням наступних соціальних явищ [14, с. 25]. Метод моделювання та прогнозування в дисертаційній літературі широко використовується для розробки рекомендацій та пропозицій.

Методи юридичної науки, як зазначає К.Г. Волинка, не є сталими та незмінними, вони невпинно розвиваються разом з розвитком науки, так досягнення комп'ютерних технологій обумовило методи комп'ютерної обробки правової інформації, створення електронних баз чинного законодавства [15, с. 18].

Важливе місце в структурі методології юридичної науки займають її теорії і понятійно-категоріальний апарат. Правова теорія, якщо вона використовується для дослідження державно-правових явищ, перетворюється на науковий метод, особливості застосування якого визначаються особливостями теорії, її призначенням, функціями, понятійним апаратом. Теорія, виступаючи в ролі методу наукового пізнання, дозволяє пояснювати державно-правові явища, виявляти і досліджувати їхні нові властивості, прогнозувати розвиток явищ, являється доказом і критерієм їхньої істинності.

Висновки. Таким чином, поняття та категорії юриспруденції, що зафіксовані у відповідних термінах і визначеннях, є одним із головних «інструментів» наукового правового дослідження, що являють собою узагальнені результати пізнання суттєвих властивостей, зв'язків і відношень державно-правових явищ. Обґрунтування методологічних засад дослідження держави, її принципів, підходів, системи категорій, встановлення змісту методології, з'ясування сутності основних методів та рівень їх застосування сприятиме оптимізації процесу наукового пізнання, підвищить рівень, результативність і якість спланованого пошуку в цілому. Тому розробка методології даної наукової тематики є її визначальним завданням визначеного дослідження.

Методологія наукового пізнання відіграє значну роль у сприйнятті нових змін реальної соціальної дійсності, у тому числі у сфері правових відносин. Методологія пізнання і перетворення сучасного українського права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння даного явища, його реальної сутності.

Розвиток методології – одна зі сторін розвитку науки в цілому. Будь-яке наукове відкриття має не тільки предметний, а й методологічний зміст, оскільки це пов'язано із критичним переосмисленням існуючого апарату понять, передумов і підходів до інтерпретації об'єкта, явища, що вивчається. Тому дослідження методології загалом та методології юридичної науки, зокрема, має першочергове, фундаментальне значення для наукової розробки теми наукового дослідження з проблем адміністративно-правового забезпечення наукової діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
2. Методологія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Методологія> (дата звернення 17.09.2021).
3. Фурман А. Світ методології. *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 47–60.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования. Москва, 1964. 48 с.

6. Абдулаев М. И., Комаров С. И. Проблемы теории и истории государства и права: ученик. Санкт-Петербург, 2003. 576 с.
7. Марченко М. Н. Теория государства и права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Велби; Проспект, 2004. 640 с.
8. Сурмін Ю.П. Сучасний тлумачний словник української мови: 6500 слів; за заг. ред. д-ра. філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків: Школа, 2006. 1008 с.
9. Економічні дослідження (методологія, інструментарій апробація): навч. посіб., за ред. А.А. Мазаракі. 2-ге вид. доп. Київ: Київ. нац. торг. ун-т, 2011. 296 с.
10. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посібник для студ. вищих закл. Київ. Ун-т туризму, економіки і права. К. : Слово 2003. 240 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ – Ірпінь, 2004. 1425 с.
12. Керимов Д. А. Философские проблемы права. Москва: Мысль, 1972. 472 с.
13. Галака С. П. Ядерне нерозповсюдження у світовій практиці : автореф. дис. доктора політ. наук. Київ, 2006. 26 с.
14. Общая теория права. Учебник для юридических вузов. Под общей ред. проф. А. С. Пиголкина. 2-е издание, перераб. и доп. Москва: Издат-во МГТИ им. Н.Э. Баумана, 1996. 384 с.
15. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге видання, стереотипне. Київ, 2006. 235 с.

REFERENCES:

1. Kostytskiy, M. V. (2013). Deiaki pytannia metodolohii yurydychnoi nauky [Some questions about the methodology of legal science]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Review of National Academy of Internal Affairs*, 1, 3-11 [in Ukrainian].
2. *Metodolohiia [Methodology]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Методологія> [in Ukrainian]
3. Furman, A. (2015). Svit metodolohii [The world of methodology]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 47-60 [in Ukrainian]
4. *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian] (z dod. i dop.) [uklad. i hol. red. V.T. Busel] (2005). Kyiv, Irpin [in Ukrainian]*
5. Shedrovitskis, G. P. (1964). *Problemy metodolohii sistemnoho issledovaniia [Problems of systematic research methodology]*. Moskva [in Russian]
6. Abdulaev, M. I. & Komarov, S. I. (2003). *Problemy teorii y ystoryy hosudarstva i prava: uchebnyk [Problems of the theory and history of the state and law: textbook]*. St. Petersburg [in Russian]
7. Marchenko, M. N. (2004). *Teoriya hosudarstva y prava: uchebnyk [Theory of the state and law: textbook]*. 2-е yzd., pererab. y dop. Moskva: Velby; Prospect [in Russian]
8. Surmin, Yu. P. (2006). *Suchasnyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy: 6500 sliv [Modern interpretative dictionary of the Ukrainian language 6500 words]; za zah. red. d-ra. filol. nauk, prof. V.V. Dubichynskoho. Kharkiv: Shkola [in Ukrainian]*.
9. *Ekonomichni doslidzhennia (metodolohiia, instrumentarii aprobatsiia) [Economic research (methodology, instrumentation approbation)] (2011): navch. posib., za red. A.A. Mazaraki. 2-he vyd. dop. Kyiv: Kyiv. nats. torh. un-t [in Ukrainian]*.
10. Tsehmistrova, G. S. (2003). *Osnovy naukovykh doslidzhen: navch. posibnyk dlia stud. vyshchykh zakl [Basics of the scientific research: textbook]*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
11. Bysel, V. T. (2005). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great dictionary of beautiful Ukrainian language]*. Irpin: Perun [in Ukrainian].
12. Kerimov, D. A. (1972). *Fylosofskiiie problemy prava [Philosophical problems of law]*. Moskva: Mysl [in Russian].
13. Galaka, S. P. *Yaderne nerozpovsiudzhennia u svitovii praktytsi [Nuclear non-proliferation in world practice]: avtoref. dys. doktora polit. nauk. Kyiv [in Ukrainian]*.
14. *Obshchaia teoriya prava. Uchebnyk dlia yurydycheskykh vuzov [General theory of law. Textbook for law schools]. Pod obshchei red. prof. A. S. Pyholkina. 2-е yzdanye, pererab. y dop. Moskva: Yzdat-vo MHTY ym. N.Э. Bauman [in Russian]*.
15. Volynka, K. G. (2006). *Teoriia derzhavy i prava [Theory and History of State and Law]: navch. posib. 2-he vydannia, stereotypne. Kyiv [in Ukrainian]*.

Стаття надійшла до редакції: 11.05.2021